

พุทธปรัชญาเรื่องกรรม

กรรม-กฎแห่งกรรม

หลักสำคัญประการหนึ่งตามที่คณะของพุทธปรัชญาที่ใช้อธิบายเรื่องสภาพความเป็นอยู่ และความแตกต่างกันของชีวิตคนเราได้เป็นอย่างดี อีกทั้งยังอธิบายด้านจริยธรรมหรือศีลธรรมของมนุษย์ได้แก่ หลักกรรม พุทธปรัชญาเป็นกรรมวาที กิริยาวาที กล่าวคือ เป็นปรัชญาที่ยืนยันเรื่องกรรมในแง่ของเหตุและผล มีความเชื่อว่าการกระทำทุกอย่างย่อมก่อให้เกิดผลตามมา และทุกสิ่งทุกอย่างจะเกิดขึ้นได้ต้องมีสาเหตุ จะเกิดขึ้นเองโดยลำพังไม่ได้ ผลทุกอย่างย่อมมีมาเพราะเหตุ และการกระทำของมนุษย์สามารถกระทำได้ 3 ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา ทางใจ และการกระทำทั้ง 3 อย่างนี้ย่อมมีคุณค่าทางจริยธรรมด้วย กล่าวคือ เป็นการกระทำที่สดีว่า ดี ไม่ดี หรือ เป็นกลาง ซึ่งพุทธปรัชญาถือเอาเจตนาเป็นสิ่งที่กำหนด ฉะนั้นคุณภาพชีวิตของมนุษย์จะดีหรือไม่ดีก็ขึ้นอยู่กับกรรมหรือการกระทำของมนุษย์นั่นเอง นอกจากนี้หลักคำสอนเรื่องกรรมยังเป็นหลักคำสอนที่สำคัญที่สุดหลักหนึ่งซึ่งเกี่ยวข้องกับหลักคำสอนอื่น ๆ การศึกษาทำความเข้าใจเรื่องกรรมอย่างถูกต้องจึงเป็นสิ่งจำเป็นในการศึกษาเกี่ยวกับพุทธปรัชญาทั้งในระดับกว้างและลึก

กรรม-หลักกรรมที่สืบเนื่องจากปฏิจจสมุปบาท

พุทธปรัชญาถือว่ากฎแห่งกรรมเป็นกฎธรรมชาติ กล่าวคือ เป็นกฎแห่งเหตุผลที่มีอยู่เองโดยไม่ต้องอาศัยพระเป็นเจ้า และเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างต้องเป็นไปตามเหตุผลของมันเองโดยธรรมชาติ ไม่มีมูลการณ์หรือต้นกำเนิดเต็มสุดของสิ่งทั้งหลาย เช่น พระผู้สร้าง¹ ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นได้ก็เพราะมีเหตุปัจจัยทำให้เกิดขึ้น เมื่อเปลี่ยนแปลงหรือแตกดับก็เพราะมีเหตุปัจจัยทำให้เป็นไปเช่นนั้น กฎแห่งเหตุปัจจัยในธรรมชาติก็คือ

¹ พระราชวรมุนี, พุทธธรรม ฉบับเติมแก้ไขปรับปรุง พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพมหานคร: สู่สภาพใจ, 2526), หน้า 89.

กฎแห่งเหตุและผล เพราะฉะนั้นกฎแห่งกรรมในฐานะที่เป็นกฎแห่งเหตุและผลก็คือกฎ-
ธรรมชาติด² ซึ่งดำเนินไปตามทฤษฎี บัจจายการ ซึ่งหมายถึง อากาโรที่สิ่งทั้งหลายเป็น
ปัจจัยแก่กัน ดังนี้

อิมลุ่มิ สติ อิท โทติ
อิมลุ่มิ บุปาทา อิท อูปปชฺชติ
อิมลุ่มิ อสฺติ อิท น โทติ
อิมลุ่มิ นิโรธา อิท นิรุชฺฌติ³
เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี
เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น
เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี
เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้ก็ดับ (ด้วย)

ข้อความข้างต้นนี้เป็นข้อความเบื้องต้นของทฤษฎีบัจจายการที่รู้จักกันในนามของ
ปฏิจลลสัมปทา ซึ่งแสดงให้เห็นอากาโรที่สิ่งทั้งหลายสัมพันธ์เนื่องอาศัยเป็นเหตุปัจจัยต่อกัน
เป็นรูปกระแส พระพุทธเจ้าทรงแสดงองค์ประกอบทั้งหมดมีจำนวน 12 หัวข้อ องค์ประกอบ
เหล่านี้เป็นปัจจัยเนื่องอาศัยสืบต่อกันเป็นวงเวียน ไม่มีต้น ไม่มีปลาย คือไม่มีตัวเหตุเริ่ม
แรกสุด มूलการณ หรือ (THE FIRST CAUSE) แต่การยกเอาอริชชามาเป็นเหตุเบื้องต้น
ก็เพื่อความสะดวกในการทำความเข้าใจและเห็นว่าเหมาะสมที่สุดมาตั้งเป็นลำดับที่หนึ่ง
โดยแสดงไว้เป็นลูกโซ่ว่าอริชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ

² ลุนทร ณ รังษี, พุทธปรัชญาเถรวาท เอกสารโรเนียวเย็บเล่ม (กรุงเทพ
มหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 103.

³ ลี, น. 16/64 1 244/33, 78, ฯลฯ.

วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป นามรูปเป็นปัจจัยให้เกิดสฬายตนะ สฬายตนะเป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ ผัสสะเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา เวทนาเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา ตัณหาเป็นปัจจัยให้เกิดอุปทาน อุปทานเป็นปัจจัยให้เกิดภพ ภพเป็นปัจจัยให้เกิดชาติ ชาติเป็นปัจจัยให้เกิดชรา มรณะ โสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส (อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปทาน ภพ ชาติ ชรามรณะ ฯลฯ)

ในทางปฏิบัติ พระพุทธเจ้ามิได้ตรัสแสดงตามลำดับและเต็มรูปอย่างนี้คือ อาจจะไม่ชัดเจนไปหาปลาย แต่จะเริ่มต้นด้วยตัวปัญหา มักตรัสในรูปย้อนลำดับ ชักปลายมาหาต้น คือ ชรามรณะ ชาติ ภพ อุปทาน ตัณหา เวทนา ผัสสะ สฬายตนะ นามรูป วิญญาณ สังขาร อวิชชา และอาจเริ่มต้นที่องค์ประกอบข้อหนึ่งข้อใดในระหว่างใดก็ได้ สุดแต่องค์ประกอบใดจะถูกยกขึ้นมาพิจารณา แล้วเชื่อมโยงกันมาเป็นลำดับ หรืออาจเริ่มต้นด้วยเรื่องอื่น ๆ ที่ไม่ใช่องค์ประกอบทั้ง 12 ข้อ แล้วชักเข้ามาพิจารณาตามแนวปฏิจลสัมปบาทได้ การแสดงปฏิจลสัมปบาทจึงไม่จำเป็นต้องครบ 12 หัวข้อ และไม่มีรูปแบบตายตัวเสมอไป

องค์ประกอบของปฏิจลสัมปบาท มีคำอธิบายโดยสังเขปดังต่อไปนี้

ปฏิจลสัมปบาทมีคำอธิบายโดยสังเขปดังต่อไปนี้

1. อวิชชา (IGNORANCE, LACK OF KNOWLEDGE) = ความไม่รู้ไม่เห็นตามความเป็นจริง ความไม่รู้เท่าทันตามสภาวะ ความหลงไปตามลุ่มมฤตบัญญัติ ความไม่เข้าใจโลกและชีวิตตามที่เป็นอย่างจริง ความไม่รู้ที่แฝงอยู่กับความเชื่อต่าง ๆ ภาวะขาดปัญญา ความไม่หยั่งรู้เหตุผลภัย การไม่ใช้ปัญญา หรือปัญญาไม่ทำงานในขณะนั้น

2. สังขาร (VOLITIONAL ACTIVITIES) = ความคิดปรุงแต่ง ความจงใจ มุ่งหมาย ตัดสินใจ และการที่จะแสดงเจตนาออกเป็นการกระทำ กระบวนความคิดที่เป็นไปตามความโหมงเหยียง ความเคยชิน และคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิตซึ่งได้สั่งสมไว้

ทางดีงาม ความคิดที่ถูกต้อง ความเชื่อความเข้าใจที่มีเหตุผล ตัดหาถูก ชักลงให้เบนไปสู่เป้าหมายที่ดีงามถูกควบคุมขัดเกลาและขับให้พุ่งไปอย่าง มีจุดหมาย ก็ย่อมให้เกิดกรรมฝ่ายดี และเป็นประโยชน์ได้อย่างมาก และถ้าได้รับการชักนำอย่างถูกต้องก็จะเป็นเครื่องอุปถัมภ์สำหรับก้าวสู่ศตวรรษที่ ๒๑ และค้นหาได้ต่อไปด้วย วิธีอย่างแรกเป็นวิธีแห่งความชั่วแห่งบาปอกุศล อย่างหลังเป็นวิธีแห่งความดีแห่งบุญกุศล คนดีและคนชั่วต่างก็ยังมีทุกข้ออยู่ ตามแบบของตน แต่วิธีฝ่ายดีเท่านั้นที่สามารถนำไปสู่ความสันทุกข์ ความหลุดพ้น และความเป็นอิสระได้⁴

ถ้าไม่สามารถทำอย่างนั้น นอกจากเสียโอกาสระหว่างค้นหาด้วยกันแล้ว พึงเลือกเอาค้นหา ในทางที่ดีเป็นแรงชักลงในทางกระทำ แต่ถ้าทำได้ พึงเว้นค้นหาทั้งฝ่ายชั่วฝ่ายดีเลือกเอา วิธีแห่งปัญญา อันเป็นวิธีที่บริสุทธิ์ อิสระ และไร้อุปสรรค

แม้กรรมจะมีพลังควบคุมชีวิตของคน แต่มีได้หมายความว่า จะควบคุมได้เด็ดขาด กรรมที่ทำหน้าที่ควบคุมเช่นนี้อาจกำจัดหรือทำลายได้ โดยการสร้างกรรมใหม่ขึ้นลบล้าง กรรมเก่า กรรมจึงมิใช่เป็นกฎอิสระ (AUTONOMOUS LAW) ที่เป็นเอกต่างหากจาก ชีวิตคน แต่เป็นองค์ประกอบของชีวิตซึ่งมีบ่อเกิดจากองค์ประกอบอื่น ๆ ของชีวิตนั่นเอง⁵ วิธีชีวิตของคน จะดีหรือเลวขึ้นอยู่กับกรรมที่ตนกระทำทั้งสิ้น ดังที่พุทธคำสอนจำแนกประเภท ของคนดีหรือคนเลว คนชั้นสูง หรือชั้นต่ำ โดยอาศัยหลักของกรรม มิได้จำแนกตามชาติตระกูล หรือฐานะทรัพย์สินใด ๆ ดังพุทธภาษิตที่ยืนยันใหม่ดิ้นว่า "สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวทรามและประณีต"⁶

⁴ พระราชวรมณี, พุทธธรรม, หน้า 129.

⁵ เสรี พงศ์พิศ, คนในทรรศนะของพุทธคำสอน อิสลามและคริสต์คำสอน, หน้า 63.

⁶ ส.ล. 15/903/316.

ความหมายและประเภทของกรรม

คำว่า "กรรม" ตราบทักณะของพุทธปรัชญา แปลว่าการกระทำ การกระทำทางกาย เรียกว่า กายกรรม การกระทำทางวาจา (พูด) เรียกว่า วาจากรรม และการกระทำทางใจ (คิด) เรียกว่า มโนกรรม การกระทำทุกอย่างมิใช่จะจัดเป็นกรรมเสมอไป การกระทำที่จัดเป็นกรรมนั้นต้องประกอบไปด้วยเจตนา หรือมีเจตนาเป็นพื้นฐาน คำว่า "เจตนา" หมายถึง "ความตั้งใจ" หรือ "ความจงใจ" ดังที่พระราชมุนีสรุปได้ว่า

กรรม ก็คือ เจตนา อันได้แก่เจตน์จำนงความจงใจ การเลือกคิดตัดสินใจมุ่งหมายที่จะกระทำหรือพลังหน้าที่เป็นตัวกระทำการนั้นเอง เจตนาหรือเจตน์จำนงนี้เป็นส่วนนำบ่งชี้ และกำหนดทิศทางแห่งการกระทำทั้งหมดของมนุษย์ เป็นตัวการหรือเป็นแกนนำในการริเริ่ม ประสงค์เล็กล่อรีดทุกอย่างอย่างจริงจังเป็นตัวแท้ของกรรม⁷

ดังพุทธพจน์ที่ว่า

เจตนาหํ ภิกขเว กัมมํ วทามิ
เจตยิตฺตฺวา กัมมํ กโรติ กาเยน วาจาเย มนสาฯ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม

บุคคลจงใจแล้วย่อมกระทำทางกาย ทางวาจา ทางใจ⁸

พุทธพจน์ข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า การกระทำที่จัดเป็นกรรมนั้นจะต้องประกอบด้วยเจตนาเป็นพื้นฐาน พุทธปรัชญาเน้นความสำคัญของมโนกรรมมากที่สุดและมีผลกว้างขวางรุนแรงที่สุด เพราะการกระทำทางกาย วาจา ถ้าไม่มีใจเข้าร่วมการกระทำเป็นจุดเริ่มต้นในรูปของเจตนา ก็ไม่จัดเป็นกรรม แต่บุคคลบางคนพวกเขาที่ละก็เลสล่ได้แล้ว เช่น พระอรหันต์ การกระทำของบุคคลประเภทนี้ไม่เรียกว่ากรรม เพราะมิได้เกิดจากเจตนา แต่เป็นเพียง

⁷ พระราชมุนี, พุทธธรรม, หน้า 157.

⁸ อัง. จุกก. 22/334/453

"กิริยา" คืออาการที่สักแต่ว่ากระทำไม่มีผลหรือวิบากแก่ผู้กระทำ ผลที่เกิดจากเจตนา เรียกว่า ผลกรรม หรือ วิบากกรรม แต่ผลจากกิริยาไม่เรียกว่าวิบากเป็นเพียง "ปฏิกิริยา" เท่านั้น ดังเช่นพระอรหันต์ผู้ซึ่งสามารถบรรลุความหลุดพ้นจากสังสารวัฏในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ การกระทำของพระอรหันต์เรียกว่า กิริยา เพราะกิเลสซึ่งเป็นเหตุให้เกิดกรรม ท่านได้ทำลายหมดสิ้นแล้ว⁹

ในเมื่อกรรมคือการกระทำโดยมีเจตนาเป็นพื้นฐาน การกระทำที่ผิดเป็นกรรม ดังกล่าวนี้ จำแนกตามคุณภาพได้เป็น 3 ประเภท คือ

1. กุศลกรรม หมายถึง การกระทำที่ดี
2. อกุศลกรรม หมายถึง การกระทำที่ไม่ดีหรือชั่ว
3. อัปยาลตกรรม หมายถึง การกระทำที่เป็นกลาง ๆ คือไม่ดี ไม่ชั่ว

สาเหตุแห่งกรรม

ตามทัศนะของพุทธปรัชญาถือว่า สิ่งทั้งปวงย่อมมีมาเพราะเหตุจะเกิดขึ้นเองโดยลำพังไม่ได้ การกระทำ(กรรม) ทุกอย่างย่อมมีสาเหตุทั้งสิ้น โลภะ โทสะ โมหะ เป็นสาเหตุที่นำไปสู่การกระทำกรรมชั่ว(อกุศลกรรม) ในขณะที่ อโลภะ อโทสะ อโมหะ เป็นสาเหตุที่นำไปสู่การกระทำกรรมดี(กุศลกรรม) ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

"ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติ 3 อย่างนี้ เป็นเหตุให้เกิดกรรม 3 อย่าง เป็นไฉน คือ โลภะ 1 โทสะ 1 โมหะ 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย กรรมใด ซึ่งบุคคลทำด้วยความโลภ เกิดแต่ความโลภ มีความโลภเป็นเหตุ มีความโลภเป็นแดนเกิด กรรมนั้นเป็นอกุศล กรรมนั้นมีโทษ กรรมนั้น

⁹Sunthorn Na - Rangsi, The Buddhist concepts of karma and rebirth (Bangkok: Mahamakut Rājavidyālaya Press, 1976), p.4.

ทุกข เป็นผลกรรมนั้น เป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไปกรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อ
ความดับกรรม ดูกรภิกษุทั้งหลาย กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วยความโกรธ
เกิดแต่ความโกรธ ... ดูกร ภิกษุทั้งหลาย กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วย
ความหลง เกิดแต่ความหลง ... กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อความดับกรรม

"ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติ 3 อย่างนี้ เป็นเหตุเพื่อให้เกิดกรรม
3 อย่างเป็นโลภ คือ อโลภะ 1 อโทละ 1 อโมหะ 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย
กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วยความไม่โลภ เกิดแต่ความไม่โลภ มีความไม่โลภ
เป็นเหตุ มีความไม่โลภเป็นแดนเกิด กรรมนั้นเป็นกุศล กรรมนั้นไม่มีโทษ
กรรมนั้นมีสุขเป็นผล กรรมนั้นเป็นไปเพื่อความดับกรรม กรรมนั้นไม่เป็นไป
เพื่อเกิดกรรมต่อไป ดูกร ภิกษุทั้งหลาย กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วยความ
ไม่โกรธ ... ดูกร ภิกษุทั้งหลาย กรรมใดที่บุคคลทำด้วยความไม่หลง ...
กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติ
3 อย่างนี้แหละเป็นเหตุให้เกิดกรรม¹⁰

จากพุทธพจน์ข้างต้น ทำให้เราสามารถแยกสาเหตุของกรรมได้เป็น 2 ฝ่ายคือ
อโลภะ อโทละ อโมหะ ซึ่งเป็นต้นเหตุของกุศลกรรม และโลภะ โทละ โมหะ
ซึ่งเป็นต้นเหตุของอกุศลกรรม ความแตกต่างของสาเหตุแห่งกรรมทั้ง 2 อยู่ที่ กรรมที่
กระทำโดย โลภะ โทละ โมหะ เป็นกรรมที่ก่อให้เกิดผลต่อไป แต่กรรมที่เกิดจาก
อโลภะ อโทละ อโมหะ นั้นจะทำให้กรรมนี้ลดลง จนกระทั่งไปสู่ความสิ้นกรรม

จะเห็นได้ว่า อโลภะ อโทละ อโมหะ และ โลภะ โทละ โมหะ ซึ่งเป็น
ต้นเหตุแห่งกรรมนั้นเกิดจากการกระทำของผู้ที่มีอุปาทาน คือ ความยึดมั่นถือมั่นที่สืบเนื่อง
มาจากตัวตัณหาหรือความอยาก และรากแก้วของตัณหาก็คืออวิชชา ฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่า
พฤติกรรมที่แสดงออกของมนุษย์ ไม่ว่าจะแสดงออกซึ่ง ความรัก (โลภะ) ความโกรธ (โทละ)
ความหลงมกมาย (โมหะ) ล้วนมาจากตัวตัณหาทั้งสิ้น เมื่อตัณหาเกิดขึ้นจึงเป็นปัจจัยให้เกิด
อุปาทาน ทั้งตัณหาและอุปาทาน ต่างก็เกิดจากรากเง้าอันเดียวกันคือ อวิชชา ซึ่งเป็น
มูลเหตุของตัณหาทุกชนิด เพราะเมื่อไม่รู้สังขาริตตามความเป็นจริง หลงผิดว่ามีตัวตน

¹⁰ อ. ตก 20/551/295-296.

ก็ย่อมมีความอยากเพื่อตัวตนและความยึดถือเพื่อตัวตนนั้น และในเวลาที่ยากและยึดถือ เช่นนั้นยิ่งอยากและยึดแรงเท่าใด ก็ยิ่งขาดสติปัญญามองข้ามเหตุผลมากขึ้นเพียงนั้น ดังนั้น เมื่อเกิดอวิชชา สิ่งก็จะพัวพันติดหา และอุปาทานไปด้วย เพราะสามสิ่งนี้เกิดขึ้นสัมพันธ์กัน

คำว่า "ติดหา" หมายถึง ความทะยานอยาก อันเป็นผลของผัสสะที่เนื่องมาจากอายตนะภายใน ที่มีต้นตอเกิดมาจากอวิชชากระทบกับอายตนะภายนอกดังนี้คือ

ตา	เห็นรูป (กระทบรูป)	เรียกว่า	จักษุสัมผัส
หู	ฟังเสียง	เรียกว่า	โสตสัมผัส
จมูก	ดมกลิ่น	เรียกว่า	ฆานสัมผัส
ลิ้น	ลิ้มรส	เรียกว่า	ชีวหาสัมผัส
กาย	ถูกต้องความร้อน, เย็น อ่อน, แข็ง	เรียกว่า	กายสัมผัส
ใจ	กระทบอารมณ์ต่าง ๆ	เรียกว่า	มโนสัมผัส

เมื่อตากระทบรูป หูกระทบเสียง จมูกกระทบกลิ่น ลิ้นกระทบรส กายกระทบสัมผัส ใจกระทบความคิด จึงทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าเวทนา กล่าวคือ เมื่อบุคคลรับรู้อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่น่าชอบใจหรือไม่น่าชอบใจก็ตาม เช่น เห็นภาพสวยหรือน้ำเกสียด ได้ยินเพลงไพเราะหรือหมวกหู เป็นต้น แล้วเกิดความรู้สึก สุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ ในขณะนั้นติดหาก็จะเกิดขึ้นในลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งคือ อยากรได้หรือไม่อยากได้ ทำให้เกิดความรักความลุ่มหลงมัวเมา และทำให้เกิดความโกรธ ความเกลียด ความอาฆาต ความอิจฉาริษยา ซึ่งเป็นกิเลส เมื่อเกิดกิเลสก็นำไปสู่การกระทำเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่พอใจหรือปรารถนา เพื่อหลีกเลี่ยงสิ่งที่ไม่พอใจและไม่ปรารถนา บ้าง เมื่อมีการกระทำ(กรรม) ก็ย่อมจะมีวิบาก ตามมาเข้าสู่วงเวียนแห่งกรรม หรือวัฏฏะ 3 คือ กิเลส กรรม วิบาก อยู่เช่นนี้ตลอดไปไม่มีที่สิ้นสุด

ความหมายของคำว่าตัณหา แบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ

1. กามตัณหา คือความดิ้นรนอยากได้อารมณ์หรือสิ่งที่ใจชอบอันเนื่องมาจาก รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ที่เรียกว่าวัตถุทางกาย เช่น อยากเห็นรูปสวย ๆ เสียงเพราะ ๆ กลิ่นหอม ๆ รสอร่อย ๆ สัมผัสไม่ระคายเคือง หรืออยากได้บ้านใหญ่ ๆ รถยนต์คันงาม ๆ ฯลฯ เป็นต้น กามตัณหาได้หมายความว่าความใคร่ระหว่างเพศ ซึ่งเป็นความเข้าใจที่คับแคบจำกัด แต่รวมหมายถึง ความอยากได้ในวัตถุทางกาย ๆ ด้าน
2. ภวตัณหา คือความดิ้นรนอยากเป็นอย่างนั้น อย่างนี้ เช่น อยากเป็นผู้มีอายุยืนยาว อยากเป็นที่เคารพนับถือของผู้อื่น อยากเป็นผู้มีอำนาจ เป็นต้น
3. วิถวตัณหา คือความดิ้นรนอยากไม่ให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ เช่น อยากไม่ให้ตาย อยากไม่ให้เสื่อมยศ อยากไม่ให้ใครได้ดี เป็นต้น

อาจกล่าวได้ว่า ตัวตัณหาทั้ง 3 ตัวนี้ เป็นสาเหตุใหญ่ที่ทำให้เกิดกรรมและหมุนเวียนไปในวัฏฏะ 3 คือ กิเลส กรรม วิบาก อย่างไม่มีที่สิ้นสุด จนกว่าตัวตัณหาจะถูกทำลายโดยสิ้นเชิง

กรรมกับการให้ผล

กรรมกับการให้ผลกรรม(วิบาก) เป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกันอย่างใกล้ชิดจนไม่อาจจะแยกออกจากกันได้ เพราะการกระทำที่จัดเป็นกรรมจะต้องให้ผลเสมอ ปัญหาที่ถกเถียงกันมากที่สุดเกี่ยวกับเรื่องกรรมก็คือ การให้ผลของกรรม(วิบาก) คนส่วนใหญ่มีความสงสัยในหลักที่ว่า "ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว" ว่าเป็นจริงอย่างนั้นหรือไม่ เพราะคนที่ทำดีไม่ได้รับความดีตอบแทน แต่คนที่ทำชั่วกลับได้รับผลดีตอบแทน แท้จริงปัญหาเช่นนี้เกิดจากความเข้าใจสับสนระหว่างกรรมนิยามกับสังคมนิยามโดยนำเอาความเป็นไปในนิยามและนิยามทั้งสองนี้มาปนเปกันไม่รู้จักแยกขอบเขตและขั้นตอนให้ถูกต้อง¹¹

11. เรื่องเดียวกัน, หน้า 187.

กรรมนิยาม เป็นกฎธรรมชาติดีเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ คือกระบวนการ
ก่อการกระทำและการให้ผลของการกระทำ หรือพูดให้จำเพาะลงไปอีกว่า กระบวนการ
แห่งเจตน์จำนงหรือความคิดปรุงแต่งสร้างสรรค์ต่างๆ พร้อมทั้งผลที่สืบเนื่องออกไปอัน
สอดคล้องสัมพันธ์ หรืออาจเรียกว่า ผลชั้นในของกรรม ซึ่งได้แก่ผลที่เกิดขึ้นทันทีทันใดที่
ได้กระทำกรรมแล้วลึกลงไป เช่น ทำกรรมดี มีผลดี ทำกรรมชั่วมีผลชั่ว เราทำชั่ว
เมื่อไรผลที่เกิดขึ้นก็คือเรา เป็นคนชั่ว เมื่อไร เราทำความดี เมื่อไรเราก็ เป็นคนดี เมื่อไร
ผลของกรรมในลักษณะเช่นนี้ เรียกว่าเป็นกรรมนิยามหรือผลชั้นในของกรรม

ส่วนสังคมนิยาม เป็นเรื่องของมนุษย์โดยเฉพาะ ได้แก่กฎที่มนุษย์กำหนด
วางให้เป็นข้อตกลงเพื่อควบคุมความประพฤติในหมู่มนุษย์ด้วยกันเพื่อให้อยู่ร่วมกันโดยผาสุก
นับว่าเป็นบัญญัติทางสังคม เช่น ระเบียบ ข้อบังคับ กติกา กฎหมาย ขนบธรรมเนียม
ประเพณี วินัยต่าง ๆ ฯลฯ หรือเรียกว่า ผลชั้นนอกของกรรม ซึ่งได้แก่ ลาก ยศ
ลู่ย ลัทธิ เสรี เป็นต้น แทนที่คนส่วนใหญ่จะเข้าใจความหมายของการทำความดีว่า
ทำความดี ได้ความดี เป็นคนดี ตามกรรมนิยาม กลับเข้าใจว่าทำความดีได้ของดี
ได้ประโยชน์หรืออามิสที่ตนชอบใจ คนส่วนใหญ่ก็จะนำเอา ผลภายนอกมาเป็นเกณฑ์
ในการตัดสินความดีความชั่วของมนุษย์

ปัญหาของการให้ผลของกรรมเกิดขึ้นจากการที่คนส่วนใหญ่ยัง เข้าใจสับสน
ระหว่าง ผลชั้นในของกรรม และผลชั้นนอกของกรรม ทำให้เกิดความสงสัยไม่แน่ใจว่า
การทำความดีจะได้รับผลดีตอบแทนจริงหรือไม่ และทำไมคนทำความชั่วกลับได้รับผลดี
ตอบแทน นอกจากจะเป็นคนส่วนใหญ่ นำเอาผลภายนอกไปตัดสินประเมินคุณค่าของความดี
แล้วยังมีปัจจัยและเงื่อนไขอื่นคือ การสั่งผลของกรรมต้องขึ้นอยู่กับประกอบ 4 คู่ คือ
สัมปatti 4 และวิปatti 4 ดังนี้

สัมปatti 4

สัมปatti ได้แก่ ข้อดี หมายถึงความเพียบพร้อมสมบูรณ์แห่งองค์ประกอบต่าง ๆ
ซึ่งช่วยเสริมส่งอำนวยความสะดวกให้การกระทำปรากฏผลและไม่เปิดช่องให้กรรมชั่วแสดงผล
พูดง่าย ๆ ว่า ส่วนประกอบอำนวยความสะดวกเสริมกรรมดี สัมปatti มี 4 อย่างคือ

1. คดีล้มปติ ได้แก่ความพร้อมถึงด้วยคดี หรือ สัมบูรณ์ด้วยคดี ได้แก่

การเกิดในสภาพแวดล้อมที่ดี มีตระกูลสูง ร่ำรวย ฐานะทางสังคมสูง สภาวะเช่นนี้ ย่อมเอื้ออำนวยต่อการให้ผลของกรรมดีที่เคยกระทำไว้ และขัดขวางการให้ผลของกรรมชั่ว บางอย่างที่เคยทำไว้ ดังเช่น บุคคลที่มีฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจต่ำ กระทำความชั่ว บางอย่างก็จะได้รับผลกรรมนั้น ตามกฎแห่งกรรมและกฎเกณฑ์ทางสังคมทั้งนี้ แต่ถ้าเป็น บุคคลที่มีตำแหน่งทางสังคมและเศรษฐกิจสูง กระทำความผิดอย่างเดียวกัน กลับไม่ได้รับ ผลอย่างใดคนแรกได้รับ ทั้งนี้เพราะคนหลังเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยคดีล้มปติ ถ้ากรรมนั้น เป็น กรรมประเภทที่จะต้องให้ผลในชาติปัจจุบัน (วิภูรธรรมเวทนิยกรรม) เขาก็อาจไม่ได้รับ ผลของกรรมนั้นเลยตลอดชีวิต

2. อุปริล้มปติ ได้แก่ การมีร่างกายดี สัมบูรณ์ดี สัมประกอบ

ไม่ทุพพลภาพพิการ หน้าตาสวยงาม รูปร่างดี มีความสมบูรณ์ทางสมองทำให้ เป็นคนมีปัญญาดี สภาวะเช่นนี้ย่อมเอื้ออำนวยและส่งเสริมการให้ผลของกรรมดี และ ปิดกั้นขัดขวางการให้ผลของกรรมชั่วบางอย่าง ดังเช่น การที่ผู้ขยันยากจนเป็นลูกชาวนา ชาวไร่ แต่มีสติปัญญาเป็นเลิศ ได้รับทุนเรียนดี จึงสามารถศึกษาจนจบระดับอุดมศึกษาและ สอบชิงทุนได้ไปเรียนต่อต่างประเทศ เมื่อสำเร็จการศึกษาเข้ารับราชการได้ตำแหน่งสูง และสูงขึ้น ใหญ่โตขึ้นตามลำดับ ตัวอย่างที่ยกมานี้แสดงให้เห็นว่า อุปริล้มปตินั้นได้ ขัดขวางการให้ผลของกรรมไม่ดีที่ทำให้เกิดมายากจน แต่เอื้ออำนวยต่อการให้ผล ของกรรมดีที่ทำให้พ้นจากความยากจนได้ในที่สุด

3. กาลล้มปติ ได้แก่การถึงพร้อมด้วยกาล เช่นการเกิดมาในสมัยที่บ้านเมือง

มีความสงบสุข ผู้ปกครองดี ผู้คนมีศีลธรรม ยกย่องคนดี ไม่ส่งเสริมคนชั่ว ในช่วงสั้น หมายถึงการกระทำความดีที่เหมาะสมกับกาลเวลาซึ่งจะทำให้ความดีนั้นปรากฏผลได้เร็ว และง่าย แต่ถ้าการกระทำบางอย่างแม้จะเป็นการกระทำดี แต่ผิดกาลเทศะ การกระทำ นั้นอาจไร้ผลและบางครั้งก่อให้เกิดโทษได้ เช่น การวิพากษ์วิจารณ์ถึงการทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวง ในขณะที่คนกำลังวางแผนทุจริตกันอยู่ การกระทำผิดกาลเทศะเช่นนี้ แทนที่จะเป็นผลดี อาจก่อให้เกิดโทษ ถูกทำร้ายบาดเจ็บหรือตายได้ สภาวะเช่นนี้ย่อมส่งเสริมการให้ผลของกรรมดี และขัดขวางการให้ผลของกรรมชั่วบางอย่างไว้ได้

4. ปโยคล้มปติ ได้แก่การถึงพร้อมด้วยการประกอบกิจหรือการกระทำ

เช่น การทำเรื่องตรงกับที่เขาต้องการ ทำกิจตรงกับความถนัดความสามารถของตน

ทำการให้ถูกหลักครบถ้วนตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ เช่น การที่กำหนดให้ศึกษาในสถาบัน
อุดมศึกษาเป็นหลักผู้ตราระยะเวลา 4 ปี แต่กลับเรียนเพียง 2 ปี ก็เลิกเรียน ทำให้
ไม่ได้รับประโยชน์สมบูรณ์ เหมือนคนที่เรียนจนจบหลักสูตรและสามารถออกมาทำงานทำ
เลี้ยงตนเองได้ คุณสมบัติที่ดีคือ ปโยคสัมปตินี่จะเอื้ออำนวยต่อการให้ผลของกรรมดี
และขัดขวางการให้ผลของกรรมชั่วบางอย่างได้

รูปติ 4

รูปติ ได้แก่ ข้อเสีย หรือจุดอ่อน หมายถึงความบกพร่องแห่งองค์ประกอบ
ต่าง ๆ ซึ่งไม่อำนวยต่อการที่กรรมดีจะปรากฏผล แต่กลับเปิดโอกาสให้กรรมชั่วแสดงผล
รูปติ 4 อย่าง คือ

1. คติรูปติ ได้แก่ การเกิดในภพภูมิ ถิ่นประเทศ สภาพแวดล้อมที่ไม่
เจริญไม่เหมาะสม ไม่เกื้อกูลการดำเนินชีวิตที่ดี หรือถิ่นไม่อำนวย อันเป็นโอกาสให้
กรรมชั่วให้ผลและปิดกั้นการให้ผลของกรรมดี เช่น การกระทำกรรมดีที่ไม่เหมาะสมกับ
สถานการณ์และสภาพแวดล้อม ทำให้ไม่ได้รับผลตามที่ตั้งหวังไว้ และอาจจะก่อให้เกิด
โทษได้ เข้าลักษณะที่ว่า ทำดีได้ชั่ว เช่น การเปิดร้านอาหารในย่านที่มีร้านอาหาร
ขายอยู่ชุกชุมแล้ว ทำให้กิจการดำเนินไปอย่างไม่ราบรื่นอาจจะทำให้ขาดทุนหมดตัวได้
2. อุปนิสัยรูปติ ได้แก่ ความบกพร่องทางด้านร่างกาย เช่น เกิดมาพิการ
ทุพพลภาพ นำเกลียด ลู่สภาพไม่ดี เส็บป่วย มีโรครุม หรือมีความบกพร่องทาง
สมองอันเป็นเหตุให้เป็นคนปัญญาอ่อน ในลักษณะเช่นนี้ แม้จะมีความสามารถมากเพียงไร
ก็ไม่อาจได้รับเลือกตั้งเป็นนายกรัฐมนตรีได้ จะเห็นได้ว่า ความบกพร่องทางด้านร่างกาย
หรืออุปนิสัยนั้นจะปิดกั้นช่องของกรรมดีที่เคยกระทำไว้ และเปิดโอกาสให้กรรมชั่วเข้า
ให้ผล นั่นก็คือความบกพร่องทางร่างกายทำให้ไม่สามารถได้รับเลือกเป็นนายกรัฐมนตรี
แม้จะเป็นผู้ที่มีความสามารถมากก็ตาม
3. กาลรูปติ ได้แก่ ความบกพร่องทางกาลหรือความเสียหายเกี่ยวกับเวลา
อันเป็นเหตุให้กรรมดีไม่ได้ช่องที่จะให้ผล แต่กรรมชั่วกลับมีโอกาสให้ผล เช่น เกิดมาใน
ยุคสมัยที่บ้านเมืองมีภัยพิบัติไม่สงบเรียบร้อย ผู้ปกครองไม่ดี สังคมเสื่อมจากศีลธรรม
ยกย่องคนชั่วคบคั่นคนดี เป็นยุคสมัยที่ทำความดีไม่ขึ้น หรือ ทำดีมักจะไม่ได้รับผลดี

นอกจากนี้การวิบัติยังหมายถึง การกระทำโดยไม่ถูกกับกาลเวลาและโอกาส อันเป็นเหตุให้ได้รับผลดีน้อยหรือไม่ได้รับเลย เช่น การล่อนให้คนเห็นโทษของยาเสพติดในขณะที่ผู้คนกำลังเสพกันอย่างครื้นเครง ย่อมจะไม่ได้ผลและอาจจะมีโทษก็ได้

4. ปโยควิบัติ ได้แก่ความวิบัติหรือความบกพร่องในการกระทำ เช่น ผักเฝื่อนในกิจการหรือเรื่องราวที่ผิด ทำการไม่ตรงตามความถนัดความสามารถ ใช้ความเพียรในเรื่องไม่ถูกต้อง ทำการครึ่ง ๆ กลาง ๆ อันเป็นเหตุให้การกระทำนั้นมีผลน้อยหรือไร้ผลโดยสิ้นเชิง เช่น การเรียนไม่ครบหลักสูตรทำให้ทั้งเสียเงิน และเวลา และยังไม่บรรลุจุดหมายที่หวังไว้ เช่นนี้ แสดงว่าปโยควิบัติย่อมขัดขวางการให้ผลของกรรมดี แต่เปิดโอกาสให้ผลของกรรมชั่ว

จะเห็นได้ว่า สัมปต 4 และวิบัติ 4 ดังที่กล่าวมานี้ นับว่าเป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญในการให้ผลของกรรมดี และกรรมชั่ว ตามกรรมนิยามน์ (ผลชั้นนอกของกรรม) การที่ทำความดีแล้วได้ดี ทำชั่วได้ชั่วนั้น จะเป็นจริงก็ต่อเมื่อเราพิจารณาตามกรรมนิยาม (ผลชั้นในของกรรม) เท่านั้น เพราะคำพิจารณาตามกรรมนิยามน์ (ผลชั้นนอกของกรรม) นั้นจำเป็นต้องนำเอาปัจจัยอื่น ๆ ที่เรียกว่า สัมปต 4 และวิบัติ 4 เข้ามาประกอบการพิจารณาด้วย และด้วยอิทธิพลของ สัมปต และวิบัติ ดังกล่าวมาแล้วนั้น ทำให้เกิดปัญหาที่ว่า ทำดีแล้วไม่ได้ดี และทำชั่วไม่ได้ชั่ว หรือ ทำดีกลับได้ชั่ว และทำชั่วกลับได้ดี ก็ได้

ประเภทของกรรม

มติของกรรมในพุทธคำสอนนั้น แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือกรรมตาม อรรถาธิบายในพระสูตร และกรรมตามอรรถาธิบายในอรรถกถา แต่ก็มีได้หมายความว่า ส่องประเภทนี้แตกต่างกัน แท้จริงเป็นการขยายความซึ่งกันและกันเท่านั้น

มติในพระสูตร¹² พระพุทธเจ้าทรงแบ่งกรรมหรือการกระทำโดยอาศัยธรรมชาติ

และผลของกรรม ออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. กรรมดำ หรือวิบากดำ
2. กรรมขาว หรือวิบากขาว
3. กรรมทั้งดำและขาวมีวิบากทั้งดำและขาว
4. กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาวย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม

เกี่ยวกับกรรม 4 ประเภทนี้ มีพุทธาธิบายดังนี้¹³

1. กรรมดำให้ผลดำ คือ กาย วาจา ใจ อันเป็นไปเพื่อความเบียดเบียนบุคคลนั้นย่อมเกิดในโลกที่มีความเบียดเบียน เมื่อเกิดในโลกที่มีการเบียดเบียนเช่นนั้น เขาย่อมได้กระทบกับสัมผัสที่มีการเบียดเบียน ย่อมได้เสวยเวทนาอันเป็นไปเพื่อความเบียดเบียน มีความทุกข์โดยส่วนเดียว เช่น สัตว์นรกทั้งหลาย นี้แหละคือกรรมดำ มีผลดำดังพุทธพจน์ว่า

ก็กรรมดำมีวิบากดำเป็นโฉน ดุกรปุณณะ บุคคลบางคนในโลกนี้ย่อมปรุงแต่งกายสังขารอันมีความเบียดเบียน ย่อมปรุงแต่งวาจาสังขารอันมีความเบียดเบียน ครั้นแล้วย่อมเข้าถึงโลกที่มีความเบียดเบียน ผลละอันมีความเบียดเบียนย่อมถูกต้องบุคคลนั้น ผู้เข้าถึงโลกที่มีความเบียดเบียน เขาอันผลละที่มีความเบียดเบียนถูกต้องแล้ว ย่อมได้เสวยเวทนาที่มีความเบียดเบียนเป็นทุกข์โดยส่วนเดียวดุจสัตว์นรกจะนั้น ดุกรปุณณะ เพราะกรรมที่มีดังนี้แล ความอุปบัติของสัตว์สิ่งมี สัตว์ทำกรรมใดไว้ เขาย่อมอุปบัติขึ้นเพราะกรรมนั้น ผลละย่อมถูกต้องเขาผู้อุปบัติแล้ว ดุกรปุณณะ แม้เพราะอย่างนี้เราจึงกล่าวว่า สัตว์เป็นทายาทของกรรม เรากล่าวกรรมอย่างนี้ว่าเป็นกรรมดำมีวิบากดำ¹⁴

¹² กุฎุโรวาทสูตร.

¹³ สุต. อัง. จตุกก, 21/232/313.

¹⁴ กุฎุโรวาทสูตร ม.ม 13/88/84.

2. กรรมขาวมีผลขาว หมายถึง กายกรรม วสักรรม มโนกรรม ของบุคคลใด ไม่มีการเปิดเขน ไม่เป็นไปเพื่อการเปิดเขน บุคคลนั้นย่อมเกิดในโลกที่ไม่มีการเปิดเขน เมื่อเกิดในโลกที่ไม่มีการเปิดเขนย่อมกระทบกับผลลัะที่ไม่มีการเปิดเขน (คือไม่มีเรื่องแห่ง การเปิดเขนกัน) เขาย่อมได้รับเวทนาอันไม่มีการเปิดเขน (คือลู่ขเวทนา) เป็นลู่ขโดย ส่วนเดียวตังเช่นเทพเจ้าเหล่าลู่กฤษณะ นี้แหละคือกรรมขาวมีผลขาว มีพุทธพจน์ตรัสไว้ เหมือนกับกรรมดำมีผลดำ เพียงแต่เปลี่ยนข้อความจากขาวเป็นดำ และคำว่า "มีความ เปิดเขน" เป็น "ไม่มีความเปิดเขน"

3. กรรมทั้งดำทั้งขาว มีผลทั้งดำทั้งขาว คือ กายกรรม วสักรรม และ มโนกรรมของบุคคลใดเป็นไปเพื่อความเปิดเขนยอมเป็นไปเพื่อความไม่เปิดเขนบ้าง บุคคลนั้นย่อมเกิดในโลกที่มีความเปิดเขนบ้าง ไม่มีการเปิดเขนบ้าง ย่อมกระทบกับ ผลลัะอันเป็นไปเพื่อความเปิดเขนบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อความเปิดเขนบ้าง (คือต้อง เกี่ยวข้องกับเรื่องที่มีการเปิดเขนบ้างไม่มีการเปิดเขนบ้าง) เขาย่อมเล่ายเวทนา อันเป็นไปเพื่อความเปิดเขนบ้างไม่เป็นไปเพื่อความเปิดเขนบ้าง เคลื่อนกล่นไปด้วย ลู่ขและทุกข์ ตังเช่นมนุษย์ทั้งหลาย เทวดาบางพวก พวกวิธิตบางพวกนี้แหละ คือกรรม ทั้งดำทั้งขาว มีผลทั้งดำทั้งขาว มีพุทธพจน์ว่า

ดูกรปุถุฉะ ก็กรรมทั้งดำทั้งขาวมีริบากทั้งดำทั้งขาวเป็นโฉน ดูกรปุถุฉะ บุคคลบางคนในโลกนี้ยอมปรุงแต่งกายสังขาร อันเป็นความเปิดเขนบ้าง ไม่มีความเปิดเขนบ้าง ย่อมปรุงแต่งวสัสังขารอันมีความเปิดเขนบ้าง ไม่มีความเปิดเขนบ้าง ย่อมปรุงแต่งมโนสังขารอันมีความเปิดเขนบ้าง ไม่มีความเปิดเขนบ้าง ครั้นแล้วยอม เข้าถึงโลกที่มีความเปิดเขนบ้าง ไม่มีความเปิดเขนบ้าง ผลลัะอันมีความเปิดเขนบ้าง ไม่มีความ เปิดเขนบ้างย่อมถูกต้องบุคคลนั้นผู้ เข้าถึงโลกอันมีความเปิดเขนบ้าง ไม่มีความ เปิดเขนบ้าง เขาอันผลลัะที่มีความเปิดเขนบ้าง ไม่มีความ เปิดเขนบ้างถูกต้องแล้ว ย่อมได้เล่ายเวทนาอันมีความเปิดเขนบ้าง ไม่มีความ เปิดเขนบ้าง มีทั้งลู่ขและทั้งทุกข์ระคนกันดูพวกมนุษย์ เทพบางเหล่า และวิธิตกสัตว์บางพวก ดูกรปุถุฉะ เพราะกรรมที่มีตังนี้แล ความอุบติของ สัตว์สิ่งมีชีวิตทำกรรมใดไว้ เขาย่อมอุบติขึ้นเพราะกรรมนั้น ผลลัะย่อมถูกต้อง เขา

ผู้ปฏิบัติแล้ว ดูกรปุลณนะ แม่ไพร่อย่างนี้เราจึงกล่าวว่า สัตว์เป็นทายาทของกรรม
เรากล่าวกรรมอย่างนี้ว่าเป็นกรรมทั้งด้าทั้งขาว มีริบากทั้งด้าทั้งขาว¹⁵

4. กรรมไม่ด้าไม่ขาว มีผลไม่ด้าไม่ขาว คือเจตนาที่จะละกรรมทั้งปวงทั้ง
กรรมดำกรรมขาว และกรรมทั้งด้าทั้งขาว กรรมเช่นนี้แหละย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม
เช่นกรรมของพระอรหันต์ ดังมีพุทธพจน์แสดงไว้ว่า

ดูกรปุลณนะ ก็กรรมไม่ด้าไม่ขาวมีริบากไม่ด้าไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความ
สิ้นกรรมนั้นเป็นไหน ดูกรปุลณนะ บรรดากรรม 3 ประการนั้น เจตนาเพื่อ
ละกรรมดำมีริบากดำ เจตนาเพื่อละกรรมขาวมีริบากขาว เจตนาเพื่อละ
กรรมทั้งด้าทั้งขาวมีริบากทั้งด้าทั้งขาวนั้นเสีย เรากล่าวกรรมอย่างนี้ว่าเป็น
กรรมไม่ด้าไม่ขาวมีริบากไม่ด้าไม่ขาวย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม ดูกรปุลณนะ
กรรม 4 ประการนี้แล เราทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วประกาศให้ทราบ

ในอังคุตตรนิกายนั้น กรรมดำมีริบากดำ พระพุทธเจ้าทรงชี้ไปที่การล่วงละเมิด
ศีล 5 อันได้แก่การฆ่าสัตว์, สักการพญ์ ประพฤติผิดในกาม พุดเท็จ และการดื่มน้ำเมา
คือสุราเมรัย กรรมขาวได้แก่การรักษาศีล 5 กรรมทั้งด้าทั้งขาวมีด้าอธิบาย เช่นเดียวกับ
ที่ปรากฏอยู่ในทุกกุโรวาทสูตร ส่วนกรรมไม่ด้าไม่ขาวนั้น ทรงชี้ไปที่การปฏิบัติตามอริยมรรค
มีองค์ 8 คือ สัมมาทิฐิ - ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ - ความดำริชอบ สัมมาวาจา -
การเจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ - การทำงานชอบ สัมมาอาชีวะ - การเลี้ยงชีพชอบ
สัมมาวายามะ - การทำความเพียรชอบ สัมมาสีติ - การระลึกชอบ และสัมมาสมาธิ -
การตั้งใจชอบ การปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 นี้ สัตเป็นกรรมไม่ด้าไม่ขาว ซึ่งนำไป
สู่ความสิ้นกรรมหรือความหลุดพ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิง

¹⁵ ทุกกุโรวาทสูตร ม.ม. 13/88/84.

¹⁶ ทุกกุโรวาทสูตร ม.ม. 13/88/84.

มติเรื่องกรรมในอรรถกถา เรื่องกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์บาลีระดับอรรถกถาต่าง ๆ นั้น มติที่ได้รับความนิยมเชื่อถือมากที่สุดคือ ทักขะ เรื่องกรรมที่ท่านพุทธโฆษาจารย์ได้รจนาไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ท่านพุทธโฆษาจารย์ได้นำเอากรรมประเภทต่าง ๆ ในคัมภีร์พระไตรปิฎกมาจัดระเบียบแล้วอธิบายเสียใหม่อย่างเหมาะสมและมีเหตุผล

นอกจากนี้ท่านพุทธโฆษาจารย์ ยังแบ่งแต่ละประเภทของกรรมให้ย่อยออกไปได้อีกเป็น 4 ชนิด ซึ่งเมื่อรวมกันเข้าทั้งหมด กรรมก็มี 12 ชนิด บางทีก็เรียกว่า กรรม 12 กรรมทั้งหมดที่แบ่งออกเป็น 3 ประเภท หรือที่แบ่งย่อยออกเป็น 12 ชนิด มีดังนี้

1. กรรมให้ผลตามคราว มี 4 ชนิด คือ
  - 1.1 ทิฏฐธรรมเวทนิยกรรม กรรมให้ผลในภพนี้ (ชาตินี้)
  - 1.2 อุปปีชชเวทนิยกรรม กรรมให้ผลในชาติหน้าถัดจากชาตินี้
  - 1.3 อปราปรียเวทนิยกรรม กรรมให้ผลในชาติต่อ ๆ ไป ถัดจากชาติหน้า
  - 1.4 อโหสิกรรม กรรมที่ให้ผลแล้วสิ้นแล้ว
2. กรรมให้ผลตามลำดับ 4 ชนิด
  - 2.1 ศรกรรม กรรมหนัก
  - 2.2 พหุลกรรม กรรมเบา
  - 2.3 อาสันนกรรม กรรมจวนเจียนหรือกรรมใกล้ตาย
  - 2.4 กตัตตาวาปนกรรม กรรมสักว่าทำ
3. กรรมให้ผลตามกิจ 4 ชนิด
  - 3.1 ชนกกรรม กรรมนำไปเกิด
  - 3.2 อุบัติติมภกรรม กรรมล้นบ้นล้นชนกกรรม
  - 3.3 อุปปีทกรรม กรรมปีคัน
  - 3.4 อุปฆาตกรรม กรรมตัดรอน

คำอธิบายเกี่ยวกับกรรมทั้ง 12 นี้ นอกจากมีในคัมภีร์วิสุทธิมรรคและธรรมวิภาคปริเฉทที่ 2 ดังกล่าวแล้ว ในหนังสืออริยมัตถสังคหบาลี และ อริยมัตถวิภาวินีฎีกา ก็มีคำอธิบายไว้เช่นกัน ในที่นี้จะอธิบายตามที่ท่านพุทธโฆษาจารย์อธิบายไว้เพียงย่อ ๆ เท่านั้น

กรรมให้ผลตามคราว

1. กฎกรรมเวทนิยกรรม กรรมชนิดนี้เป็นกรรมที่ให้ผลในภพนี้หรือชาติปัจจุบัน หรือให้ผลหันตาเห็น ตามลักษณะกรรมชนิดนี้ต้องเป็นกรรมที่ทำในชาตินี้ เมื่อทำแล้วก็ต้องได้รับผลในชาตินี้ เมื่อให้ผลแล้วเป็นอันสิ้นสุดกัน จะไม่ส่งผลไปในชาติอื่นเป็นอันขาด หากไม่มีโอกาสให้ผลในชาตินี้ อาจจะเป็นเพราะยังไม่ได้โอกาสจะให้ผลหรือผู้กระทำตายเสียก่อน กฎกรรมเวทนิยกรรมก็จะกลายเป็นอโหสิกรรมคือกรรมที่ไม่ให้ผลอีกต่อไป

ตัวอย่างของกฎกรรมเวทนิยกรรม ที่พอจะมองเห็นได้ เช่น นักศึกษาแพทย์ เมื่อเรียนยังไม่จบการศึกษา กลับเสียชีวิตไปเสียก่อน การเรียนแพทยนั้นก็อันยกเลิกไป จะไม่ติดตามข้ามชาติไปได้ กรรมอย่างนี้เรียกว่ากรรมให้ผลในปัจจุบัน

2. อุปัชฌายะเวทนิยกรรม เป็นกรรมที่เริ่มให้ผลอย่างจริงจังในชาติหน้าต่อจากชาตินี้ ถ้าไม่มีโอกาสให้ผล พอชาติหน้าสิ้นสุดลงก็จะกลายเป็นอโหสิกรรมไป ตัวอย่างเช่น การเป็นคนอิจฉารัชยาชีโกธรร มีผลทำให้เกิดมาเป็นคนไม่ล่วย ชีรัวชีเหร่ มีร่างกายไม่สมบูรณ์ แต่จะให้ผลในชาติหน้าต่อไปจะให้ผลในชาตินี้ไม่ได้ เพราะผู้กระทำกรรมเกิดมาล่วยอยู่แล้ว ลักษณะของรูปขันธ์คือร่างกายในชาตินี้เป็นผลของกรรมอย่างนี้ในชาติก่อน เพราะฉะนั้นกรรมที่ทำให้หมั้นในชาตินี้สิ่งไม่มีโอกาสปรุงแต่งลักษณะของรูปขันธ์ของชาตินี้ ส่วนกรรมที่บำเพ็ญตัวเป็นคนอิจฉารัชยาชีโกธรรนั้นจะให้ผลในชาติหน้าโน้น เมื่อรูปขันธ์ของชาตินี้สลายลง

3. อปราปรียเวทนิยกรรม กรรมชนิดนี้ในหนังสือธรรมวิภาคปริเฉทที่ 2 ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เรียกว่า อปราปรเวทนิยกรรม แต่ในหนังสือวิสุทธิธรรมคของท่านพระพุทธโฆสะและหนังสืออภิธัมมัตถสังคหบาลี และอภิธัมมัตถวิภาวินิฎฐกา เรียกว่า อปราปรียเวทนิยกรรม กรรมชนิดนี้เป็นกรรมที่จะให้ผลแก่ผู้กระทำในชาติต่อ ๆ ไป ถัดจากชาติหน้า อปราปรียเวทนิยกรรมนี้ตราบใดที่ยังไม่ให้ผลไม่เสร็จสิ้นก็ยังไม่กลายเป็นอโหสิกรรม จะกลายเป็นอโหสิกรรมก็ต่อเมื่อได้ให้ผลเสร็จสิ้นแล้วเท่านั้น กรรมชนิดนี้จะติดตามผู้กระทำไปเรื่อย ๆ ใดข่องให้ผลเมื่อไรก็จะเข้าให้ผลเมื่อนั้น ถ้ายังไม่ได้ข่องก็จะติดตามต่อไป ตัวอย่างของกรรมประเภทนี้ได้แก่ การฆ่าสัตว์ หรือ ทรมานสัตว์ จะมีผลทำให้เป็นคนอายุสั้น หรือ เป็นผู้มีโรครมาก กรรมเช่นนี้ไม่มีทางที่จะกลายเป็นอโหสิกรรมไปได้ นอกจากจะให้ผลแล้วเท่านั้น

4. อโหสิกรรม เป็นกรรมที่ไม่ให้ผล อโหสิกรรมมี 2 ลักษณะ คือ เป็นกรรมที่ ให้ผลเสร็จสิ้นไปแล้ว และเป็นกรรมที่หมดโอกาสให้ผลเพราะรอคอยอยู่นานเกินไป อโหสิกรรม ที่ไม่ให้ผลเพราะล่วงหน้าไปแล้วนี้ ได้แก่

4.1 ทัฏฐธรรมเวทนิยกรรม ที่มีกำลังหนักเบาน้อยกว่า และยังไม่ทันส่งผล เพราะทัฏฐธรรมเวทนิยกรรมที่มีกำลังมากที่สุดยังให้ผลอยู่ กรรมนี้ก็พ้นชาตินี้แล้ว จึงไม่อาจให้ ผลได้ในปัจจุบัน ทัฏฐธรรมเวทนิยกรรมนั้นก็กลายเป็นอโหสิกรรมไป

4.2 อุปบชเวทนิยกรรม ในลำดับรอง ๆ ซึ่งยังไม่ให้ผลในชาติหน้าภพหน้า เพราะอุปบชเวทนิยกรรมในลำดับที่หน้าที่สุดยังให้ผลอยู่ กรรมนี้ก็พ้นชาติหน้าภพหน้าไปแล้ว จึงไม่อาจให้ผลได้ตามกาล อุปบชเวทนิยกรรมนั้นก็กลายเป็นอโหสิกรรมไป

4.3 อปราปรเวทนิยกรรม ของบุคคลผู้ได้สำเร็จมรรคผลเป็นพระอรหันต์และ ดับขันธปริณิพพานไปแล้ว อปราปรเวทนิยกรรมซึ่งยังไม่ทันส่งผลก็กลายเป็นอโหสิกรรมไป กรรมให้ผลตามลำดับ

1. คุฏกกรรม เป็นกรรมหนักซึ่งมีกำลังมาก มีอันดับในการให้ผลเป็นลำดับแรก ไม่มีกรรมหรืออำนาจอื่นใดจะมาขัดขวางผลแห่งคุฏกกรรมนี้ได้ นอกจากคุฏกกรรมด้วยกันซึ่งมี กำลังแรงกว่าเท่านั้น กรรมอย่างอื่นจะมีโอกาสให้ผลก็ต่อเมื่อคุฏกกรรมให้ผลเสร็จสิ้นแล้ว เท่านั้น คุฏกกรรมฝ่ายอุคคัลได้แก่ อนันตริยกรรม 5 อย่าง คือฆ่าบิดา ฆ่ามารดา ฆ่าพระอรหันต์ ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงห้อพระโลหิต และสังฆเภทหรือกระทำให้สงฆ์ แยกความสามัคคีกัน ส่วนอนันตริยกรรมฝ่ายอุคคัลนั้นได้แก่ รูปฉาน 4 และ อรูปฉาน 4 รวม เรียกว่าสมาบัติ 8 ในสมาบัติ 8 นี้ สมาบัติหรือฉานเพียงขั้นใดขั้นหนึ่ง เช่น รูปฉานที่ 1 เป็นต้น ก็จัดเป็น อนันตริยกรรมฝ่ายอุคคัล

ข้อที่ควรกำหนดไว้เป็นพิเศษในที่นี้คือ¹⁷ ปุณฺณที่มีอนันตริยกรรมฝ่ายอุคคัลอันได้แก่ ฉานสมาบัติอยู่แล้วนั้น ถ้าฉานสมาบัติเสื่อมไปเพราะไม่ได้พยายามรักษาไว้หรือไม่ได้ปฏิบัติ สืบต่อก็ยังอาจทำอนันตริยกรรมฝ่ายอุคคัลได้อีก ตัวอย่างเช่น พระเทวทัต ซึ่งตามประวัติ กล่าวไว้ว่าเคยเจริญฉานจนกระทั่งได้อภิญญา แต่ต่อมาภายหลังมีอุคคัลจิตคิดประทุษร้าย พระพุทธเจ้า ฉานสมาบัติและอภิญญาจึงเสื่อมไป ต่อมาพระเทวทัตได้กระทำอนันตริยกรรม ฝ่ายอุคคัลถึง 2 ประการคือ ประทุษร้ายพระพุทธเจ้าจนห้อพระโลหิต และทำสงฆ์ให้แตกกัน

¹⁷ สุนทร ฌ. รังษี, พุทธปรัชญาเถรวาท, หน้า 144.

เมื่อทำกาลกิรยาแล้ว พระเทพทัตก็ไปเกิดอยู่ในอเวสมหานรก และยังคงอยู่ที่นั่นมาจนกระทั่งบัดนี้ ส่วนผู้ที่ได้ทำอนันตริยกรรมฝ่ายอกุศลไว้แล้ว เช่น ข่มบิดา ข่มมารดา อนันตริยกรรมฝ่ายอกุศลนี้จะติดตัวอยู่ตลอดไป จะไม่เสื่อมได้เหมือนอนันตริยกรรมฝ่ายกุศล ผู้ที่ได้ทำอนันตริยกรรมฝ่ายอกุศลแล้ว แม้ภายหลังจะสำนึกผิดและเพียรพยายามเจริญสมาธิก็ไม่อาจทำทานซึ่ง เป็นอนันตริยกรรมฝ่ายอกุศลให้เกิดขึ้นได้ เพราะแรงของอนันตริยกรรมฝ่ายอกุศลจะเป็นนิเวศรปิดกั้นมิให้มีสมาธิพัฒนาไปจนถึงระดับองค์ฌานได้ เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่าอนันตริยกรรมฝ่ายอกุศลย่อมห้ามทั้งสวรรค์และมรรคผลนิพพานในชาติปัจจุบัน

2. พหุลกรรม หมายถึงกรรมที่กระทำจนเคยชิน กระทำอยู่อย่างสม่ำเสมอ เรียกว่า อาชีนกรรม ได้แก่กรรมที่สั่งสมไว้มากไม่ว่าจะเป็นฝ่ายอกุศลหรืออกุศล เป็นกรรมที่ทำครั้งละเล็กน้อย เมื่อรวมเข้าก็กลายเป็นกรรมที่มาก เนื่องจากเป็นกรรมที่ถี่มาก จึงมีกำลังในการให้ผลรองจากครุกรรม

3. อาสนนกรรม ได้แก่กรรมที่ทำเมื่อจวนจะตาย กรรมนี้แม้จะให้ผลเพลากว่าครุกรรมและอาชีนกรรม แต่ก็ให้ผลก่อนท่านเปรียบเสมือนโคแก่ซึ่งอยู่ที่ปากคอก เมื่อนายโคบาลเปิดประตูคอก ย่อมจะออกมาก่อนแต่เนื่องจากกำลังน้อย เมื่อเดินไปได้ระยะเพียงเล็กน้อย โคที่มีกำลังมากกว่าย่อมออกหน้าไป

อาสนนกรรม แบ่งเป็น 2 ประเภทคือ อาสนนกรรมฝ่ายอกุศล และ อาสนนกรรมฝ่ายอกุศล อาสนนกรรมฝ่ายอกุศลย่อมส่งผลให้ไปสู่ภพที่ตมภูมิที่ดี อาสนนกรรมฝ่ายอกุศลย่อมนำไปสู่ภพที่ไม่ดี เช่นบุคคลผู้ประพฤติตนเป็นคนดี เมื่อเวลาใกล้ตายจิตประหวัดไปถึงอกุศลกรรมบางอย่างที่เคยทำมาบ้างก็ยอมไปสู่ภพภูมิที่ไม่ดี และบุคคลผู้กระทำแต่อกุศลกรรมเสมอ เมื่อใกล้ตายเกิดอยากพึ่งธรรม ทำทาน เมื่อตายไปย่อมไปเกิดในภพภูมิที่ดีเป็นต้น

4. กตัตตาวาปนกรรม หมายถึงกรรมสักแต่ว่าทำ คือกรรมที่กระทำโดยมีเจตนาในการกระทำน้อย กรรมประเภทนี้จึงมีกำลังอ่อน กรรมนี้จะให้ผลต่อเมื่อกรรมประเภทอื่นให้ผลหมดแล้ว ตัวอย่างของกตัตตาวาปนกรรม ฝ่ายอกุศล ได้แก่การที่เราตากลเมสิดข้าวไว้ นกเกิดพากันมาฉีกกิน เราจึงเอาไม้ขวางเพื่อจะไล่นกไม่ให้กินเมสิดข้าว

บังเอิญถึงคราวเคราะห์หั้นเกิดตาย โดยที่เราไม่มีเจตนาฆ่า ก็จัดเป็นกตัตตาวาปนกรรม ฝ่ายอุตุศล เป็นบาปกรรมซึ่งไม่มากนักเพราะไม่มีเจตนา ส่วนกตัตตาวาปนกรรมฝ่ายอุตุศล เช่น เมื่อเราเดินผ่านขอตานมาหลายคนและได้ทำงานจนหมดแล้ว เมื่อพบฮักรายหนึ่ง เราให้ทานโดยตัดราคาขาย ให้อย่างเสียมิได้ ไม่ได้เต็มใจ จัดเป็นกตัตตาวาปนกรรม ฝ่ายอุตุศลที่มีกำลังน้อยและให้ผลน้อย จะให้ผลก็ต่อเมื่อไม่มีกรรมอื่นที่มีกำลังแรงกว่าจะให้ผลแล้วเท่านั้น

กรรมให้ผลตามกิจ

1. ชนกกรรม กรรมที่ก่อให้เกิด หรือกรรมที่นำไปเกิด กรรมชนิดนี้ทำหน้าที่อย่างเดียวคือ นำบุคคลที่ตายแล้ว ไปปฏิสนธิในภพใหม่ตามลักษณะของตน เมื่อนำไปเกิดตามลักษณะของตนแล้วก็หมดหน้าที่ ต่อจากนั้นก็เป็นที่ของกรรมชนิดที่ 2 ที่จะเข้าไปให้ผลต่อไป ชนกกรรมแบ่งออกเป็น 2 ฝ่ายคือ ชนกกรรมฝ่ายอุตุศลและชนกกรรมฝ่ายอุตุศล ชนกกรรมฝ่ายอุตุศลทำหน้าที่นำสัตว์ไปเกิดในภพในภูมิที่ดี ส่วนชนกกรรมฝ่ายอุตุศล ย่อมนำสัตว์ไปเกิดในภพในภูมิที่ต่ำ

2. อุบัติสมภกกรรม กรรมที่อุบัติสมภกชนกกรรมให้มีผลรุนแรงยิ่งขึ้น หมายถึง กรรมซึ่งมีหน้าที่ให้กำลังแก่กรรมที่ให้ผลอยู่ก่อน อุบัติสมภกกรรมแบ่งออกเป็น 2 ฝ่ายคือ อุบัติสมภกกรรมฝ่ายอุตุศลและอุบัติสมภกกรรมฝ่ายอุตุศล และโดยที่ อุบัติสมภกกรรมเป็นกรรมที่คอยส่งเสริมหรือสนับสนุนกรรมที่ให้ผลอยู่ก่อนแล้ว อุบัติสมภกกรรมจึงเป็นกรรมฝ่ายเดียวกับกรรมที่ให้ผลอยู่ก่อนแล้ว เช่น บุคคลเกิดมาลำบากยากจน เพราะผลกรรมในอดีต เมื่อเกิดมาแล้ว อุบัติสมภกกรรมก็เข้าไปให้ผลสืบต่อจะทำให้บุคคลนั้นประสบความลำบากมากขึ้น

3. อุปปีติกกรรม เป็นกรรมที่บีบคั้นทำให้ชนกกรรมเพลากำลังลง หมายถึง กรรมที่มีหน้าที่รัดรอนกำลังของกรรมที่ให้ผลอยู่ก่อนให้เสื่อมลง อุปปีติกกรรมจึงเป็นกรรมที่ตัดรอนผลของชนกกรรมและผลของอุบัติสมภกกรรม อุปปีติกกรรมแบ่งออกเป็น 2 ฝ่ายคือ อุปปีติกกรรมฝ่ายอุตุศลและอุปปีติกกรรมฝ่ายอุตุศล และโดยที่อุปปีติกกรรมเป็นกรรมที่คอยเบียดเบียน ตัดทอนกรรมที่ให้ผลอยู่ก่อนแล้ว อุปปีติกกรรมจึงเป็นกรรมคนละฝ่ายกับกรรมที่ให้ผลอยู่ก่อนแล้ว เป็นต้นว่า บุคคลเกิดมาในตระกูลดี มีฐานะเพราะชนกกรรมที่เป็นอุตุศล แต่อุปปีติกกรรมตามมาตัดทอนอุตุศลกรรม ทำให้บุคคลนั้นมีนิสัยล้างผลาญสมบัติทำให้

ฐานะยากจนลง หรือ อุปธิภิกขกรรมฝ่ายอุคฺคฺลกำลังให้ผลอยู่ ทำให้บุคคลนั้นเป็นคนพาล
 เกเร เผลอผลาญสมบัติ เมื่ออุปธิภิกขกรรมฝ่ายอุคฺคฺลตามมาทัน ก็ริตรอนและส่งผลให้บุคคล
 นั้นรู้สึกสำนึก และกลับตัวเป็นคนดีต่อไปได้ในที่สุด เป็นต้น

4. อุปฆาตกรรม เป็นกรรมอันทำหน้าที่ยัถรอน มีอำนาจเด็ดขาดในการให้
 ผลตามหน้าที่ของตน ห้ามและกีดกันกรรมอื่นซึ่งกำลังให้ผลอยู่อย่างเด็ดขาด และเริ่มให้ผล
 ตรงกันข้ามโดยทันที อุปฆาตกรรมมี 2 ประเภทคือ อุปฆาตกรรมฝ่ายอุคฺคฺลและอุปฆาตกรรม
 ฝ่ายอุคฺคฺล อุปฆาตกรรมฝ่ายอุคฺคฺลมีหน้าที่ฆ่าและทำลายอุคฺคฺล และอุคฺคฺลวิบากของกรรมอื่น
 ซึ่งกำลังให้ผลอยู่ให้สิ้นลงโดยทันที เช่นเดียวกับอุปฆาตกรรมฝ่ายอุคฺคฺลก็ทำหน้าที่ฆ่าและ
 ทำลายอุคฺคฺลกรรม และอุคฺคฺลวิบากของกรรมอื่นซึ่งกำลังให้ผลอยู่ให้สิ้นลงโดยทันที ตัวอย่างเช่น
 ทารกที่เกิดมาพิการเป็นเพราะชนกกรรมฝ่ายอุคฺคฺลทำให้เกิด แต่อุปฆาตกรรมฝ่ายอุคฺคฺลมา
 ริตรอนตัดทอนทันที ทำให้พิการเมื่อแรกเกิด หรือบุคคลที่ยากจนแล่นลำหูลี เป็นเพราะ
 ชนกกรรมฝ่ายอุคฺคฺลและอุปธิภิกขกรรมฝ่ายอุคฺคฺลส่นับสูญ หรือ อุปธิภิกขกรรมฝ่ายอุคฺคฺล
 เปิดเปื่อยก็ตาม แต่โชคดีถูกล็อตเตอรี่รางวัลที่ 1 ทันที เป็นเพราะอุปฆาตกรรมฝ่าย
 อุคฺคฺลได้มาริตรอน อุคฺคฺลและอุคฺคฺลวิบากให้สิ้นไป เป็นต้น

แต่กรรมในพระสูตร สามารถจำแนกออกเป็นสองระดับ คือ หลักกรรม
 ในแง่ของโลกียะธรรม (ระดับชาวบ้าน) และกรรมในแง่ของโลกุตตรธรรม (ระดับพระอริยธรรม)
 ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าพุทธบริษัทประกอบด้วยบุคคล 2 ระดับ คือ สังฆิ และ ฆราวาส ฉะนั้น
 ธรรมจึงแบ่งออกเป็น 2 ระดับ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อบุคคล 2 ระดับดังกล่าว

โลกียธรรม หมายถึง ธรรมแห่งโลก ธรรมของฆราวาสผู้ครองเรือน ธรรมของ
 ผู้ยังอยู่ในสังคัม แม้พระพุทธเจ้าจะทรงเปื้อโลกและสละโลก แต่พระองค์ก็ทรงทราบดีว่า
 ณีใช้ทุกคนจะสละโลกได้เหมือนพระองค์ ผู้ที่ยังติดอยู่ในความลุ่มข้อย่างโลกพระพุทธเจ้าก็ทรง
 แสดงความลุ่มข้อยี่จะแสวงหาได้ในระดับที่เป็นโลกียลุ่มข้อย้อมทั้ง ข้อปฏิบัติที่เหมาะสมไว้¹⁸

¹⁸ ชู. ลู. 25/311/311.

โลกียธรรมสอนเรื่องเกี่ยวกับกรรมไว่ว่า กรรมคือการกระทำและการกระทำ
ทุกอย่างย่อมมีผลเสมอ การกระทำดีหรือกรรมดีนั้นย่อม "เกิด" ผลดี การกระทำชั่วหรือ
กรรมชั่วนั้นย่อม "เกิด" ผลชั่ว เพราะฉะนั้นบุคคลที่ต้องการผลที่ดีก็ต้องประกอบกรรมดีอยู่
เป็นนิตย์ สรุปลงโลกียธรรม สอนว่าการกระทำที่ถูกต้องคือ การกระทำกรรมดี เพราะ
จะได้ "เกิด" ผลดีตามมา

โลกุตตรธรรม หมายถึง ธรรมของผู้ที่ออกจากโลกออกจากสังขม อยู่เหนือ
โลกียวิสัย เหนือกิเลส กรรม และวิบาก อันหมายถึง มรรค 4 ผล 4 นิพพาน 1
เพื่อถึงสภาพแห่งความเป็นจริง คือ ความสงบอันสูงสุด คือ นิพพานไม่ข้องแวะกับโลกอีก
ต่อไป

โลกุตตรธรรม สอนเรื่องเกี่ยวกับกรรมไว่ว่า การ "เกิด" เป็นทุกข์ การกระทำ
ที่ถูกต้องคือการกระทำให้ "ดับ"¹⁹ มิใช่การกระทำเพื่อให้เกิดผลดีอย่างที่โลกียธรรมสอนไว้
เพราะผลที่เกิดไม่ว่าดีหรือชั่ว เป็นทุกข์ทั้งสิ้น และตัณหาหรือความอยากก็เป็นเหตุให้เกิดทุกข์
ถ้าดับตัณหาเสียได้ก็จะบรรลถึงความสุขสงบอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นความสุขอันประเสริฐยิ่งกว่า
สุขที่ได้จากทรัพย์ พระพุทธคำสอนยกย่องนิรามิตสุขยิ่งกว่า สามีสุข จะเห็นได้จากจุดมุ่งหมาย
สูงสุดของพระพุทธองค์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อยู่ที่การละกิเลส (ดับตัณหา) เพราะฉะนั้น
มาตรฐานที่แท้จริงของพระพุทธศาสนา ที่ใช่เป็นเครื่องวัดว่าอะไรดีอะไรชั่ว สิ่งขึ้นอยู่กับปัญหา
ที่ว่า "การกระทำนั้น ๆ เป็นการพอกพูนกิเลสหรือเป็นการขุดเกลากิเลส"²⁰ ซึ่งเป็นระบบ
ศีลธรรมที่เหนือขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง

ถ้าบุคคลละกิเลสได้หมดทุกคน โลกก็จะไม่มีความเจริญทางวัตถุและเทคโนโลยี
ใหม่ ๆ เกิดขึ้น สังคมก็จะไม่พัฒนา ด้วยเหตุนี้สังคมไทยจึงต้องสอนพุทธคำสอนหลักไปในทาง

¹⁹ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, และ พระสาสนโสภณ, คำบรรยายวิชาพื้นฐาน-

อารยธรรมไทยเรื่องพระพุทธคำสอนกับสังคมไทย (พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
2524), หน้า 28.

²⁰ พระ รัตนสุวรนธ, พุทธวิทยาเล่ม 2., (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิบูลย์,
2514), หน้า 13.

โลกก็ธรรมดาตลอดมา²¹ คือสอนเน้นหนักไปในเรื่องทำความดีละเว้นการกระทำชั่ว สอนให้รู้ว่า เมื่อทำความดีแล้วความดีจะต้องเกิดขึ้น ทำดีแล้วจะต้องได้รับผลดี ไม่ว่าจะเป็นลัทธิโบราณ หรือจนกระทั่งปัจจุบัน จากหลักฐานทางวรรณคดีสมัยสุโขทัยทำให้เราทราบว่า ไตรภูมิพระร่วง มีอิทธิพลต่อความเชื่อในทางพระคำสอนต่อศีลธรรมในสังคมไทยมาก²² โดยการอ้างถึงนรก สวรรค์ คนทำชั่วแล้วไปเกิดเป็นเปรตเป็นสัตว์นรกเพราะทำกรรมชั่ว แต่ถ้าทำกรรมดีก็จะ ได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ คัมภีร์ที่สำคัญที่สุดที่ใช้สั่งสอนกันมาในสมัยอยุธยาลงมาถึง ต้นรัตนโกสินทร์ ได้แก่ วรรณคดีเรื่อง พระมาลัยคำหลวง โดยอ้างถึง นรก สวรรค์ บาป บุญ และความเชื่อที่จะได้พบกับพระศรีอารีย์ การที่คนโบราณสอนศีลธรรมโดยการ อ้าง นรก-สวรรค์ บาป-บุญ ก็เพราะเขาเห็นว่าถ้าสอนโลกุตตรธรรมแต่ทางเดียวแล้ว สังคมจะตั้งอยู่ไม่ได้ บ้านเมืองจะต้องย่อยยับไปในที่สุด²³ ฉะนั้นการทำให้สังคมเจริญก้าวหน้า ได้จำเป็นต้องสอนหนักไปในทางโลกก็ธรรมดา

เนื่องจากธรรมในพุทธคำสอนมีอยู่ 2 ระดับ การนับถือพุทธคำสอนในเมืองไทยจึงเป็นการนับถือคำสอน 2 ระดับไปด้วย สังคมไทยเป็นสังคมที่มีพุทธคำสอนระดับชาวบ้านเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต²⁴ ชาวไทยนับถือพุทธคำสอนสืบทอดกันมานาน โดยมากรับหลักคำสอนมาด้วยวิธีบอกเล่าหรือสั่งสอนสืบทอดกันมาหลายชั่วคน แนวทางปฏิบัติจึงออกมาในรูปของขนบธรรมเนียม

²¹ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, เอกสารคำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทยเรื่อง พระพุทธคำสอนกับสังคมไทย, หน้า 32.

²² พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิมลฉัตร, ไตรภูมิพระร่วงอิทธิพลต่อสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: ชุมนุมศึกษา-พุทธศาสตร์และประเพณีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), หน้า 40.

²³ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, และพระสาสนโสภณ, เอกสารคำบรรยายวิชา พื้นฐานอารยธรรมเรื่องพุทธคำสอนกับสังคมไทย, หน้า 34.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

ประเพณี และความเชื่อต่าง ๆ เช่น ความเชื่อเรื่อง "บุญทำกรรมแต่ง" "แล้วแต่บุญแต่กรรม" การหวังทิพยลู่อในสวรรค์ ความคิดความเชื่อเรื่องเทวดา การทำบุญเพื่อพบกับสวรรค์และพระศรีอารีย์ ถ้ามีบุญมากจะระลึกชาติได้ ความเชื่อและความศรัทธาต่อเครื่องรางของขลัง การมุ่งมั่นที่จะฟังพุทธทานุภาพมากกว่าธรรมทานุภาพ ซึ่งพุทธคำสอนในแนวเช่นนี้เรียกว่า เป็นพุทธคำสอนระดับชาวบ้าน²⁵ แม้ในปัจจุบันเวลาพระขึ้นเทศน์เรื่องการทำบุญสุนทานทำนาก็เทศน์ไปในแนวระดับชาวบ้านนั่นเอง²⁶ สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า "แม้พระนักเทศน์ นักเผยแผ่ธรรมล้วนใหญ่ ก็เทศน์เผยแผ่ไปตามแนวทาง"ไตรภูมิพระร่วง" คือยกนรกขึ้นมาขู่เอาสวรรค์ขึ้นมาล่อ"²⁷

สรุปได้ว่า กรรมในพุทธคำสอนสามารถแยกออกเป็นสองระดับ คือ หลักกรรมในแง่ของโลกียธรรม (ระดับชาวบ้าน) เป็นการล่อให้ผู้นับถือคำสอน กระทำแต่ความดี ละเว้นความชั่ว โดยมีสิ่งตอบแทนเป็นรางวัลหรือโทษ จะเห็นได้จากกรรมล่อมประการแรก คือ กรรมดำมีวิบากดำ กรรมขาวมีวิบากขาว และ กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว คือ คนที่ละสมกรรมดีไว้มากจะได้ไปเกิดในสวรรค์ คนที่ละสมกรรมชั่วไว้มากจะต้องตกนรก คนที่มีทั้งกรรมดีและกรรมชั่วมิจะเกิดมาเป็นมนุษย์ ประสพทั้งความทุกข์และความสุข เป็นการล่อมพุทธคำสอนอย่างง่าย ๆ โดยเน้นศรัทธาความเชื่อ คือ เชื่อเรื่องผลของกรรม(วิบาก) บุญและบาป ช่วยให้บุคคลทั้งอยู่ในศีลในธรรมอย่างเหนียวแน่น สร้างความสงบสุขแก่สังคมและ

²⁵ สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, วรรณคดีวิเคราะห์. (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช 2526), หน้า 14.

²⁶ ล้าวก, พุทธคำสอนล่อมอะไร. (กรุงเทพมหานคร: ศีกิตส์สยาม 2526), หน้า ก.

²⁷ สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, วรรณคดีวิเคราะห์, หน้า 15.

ตัวบุคคลผู้กระทำเอง แต่การสอนเรื่องกรรมในแง่โลกียธรรมเป็นการส่งเสริมให้บุคคล
 กระทำกรรมดี โดยมีผลตอบแทน คือ จะได้ไป"เกิด" ในสวรรค์ หรือเพื่อให้ความรู้
 มั่งมีในชาตินี้ เป็นการก่อให้เกิดการเวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสาร อย่างไม่มีวันจบสิ้น
 ส่วนหลักกรรมในแง่ของ โลกุตตรธรรม (ระดับพระอริยธรรม) สอนหลักกรรมไว้ว่าการกระทำ
 ที่ดีที่สุดคือการ"ดับ" ก็เลยให้หมดสิ้นไป จะเห็นได้ฉาก กรรมประเภทสุดท้ายคือ กรรมที่
 ไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว คือไม่มีผลต่อไป เป็นการสิ้นกรรม ได้แก่ การกระทำ
 ของพระอรหันต์ผู้ซึ่งละกิเลสแล้ว ดังนั้นการกระทำของพระอรหันต์จึงเป็นเพียงกิริยา ไม่ก่อ
 ให้เกิดวิบากอันจะให้ผลต่อไป ซึ่งถือได้ว่า เป็นขั้นเหนือกรรม เป็นการกระทำที่เป็นไปเพื่อ
 การละกรรม ได้แก่การกระทำที่มีความหลุดพ้นเป็นจุดหมายปลายทาง พระพุทธองค์ทรงชี้ไปที่
 การปฏิบัติตามมรรค 8 อันเป็นหนทางไปสู่ความสิ้นกรรม คือ ความหลุดพ้น หรือนิพพาน
 อันเป็นจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนา อันเป็นสภาวะเหนือความลุ่มความทุกข์ทั้งปวง

ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมและวิบากกรรม

บางคนอาจสงสัยว่า ทำไมบุคคลซึ่งทำกรรมดี แต่ไม่ได้รับผลดีตอบแทนในขณะที่
 บุคคลซึ่งทำกรรมชั่ว กลับได้รับ ลาก ยศ สรรเสริญ สุข มากมายทำให้เป็นที่สงสัยกันว่า
 "ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว" เป็นความจริงหรือไม่

ในความเป็นจริง ความชั่วที่เขาทำสั่งกระทำอยู่ อาจจะยังไม่ส่งผลแต่กรรมดี
 ที่เขาเคยกระทำไว้ก่อนกลับส่งผลดีในขณะที่เขาทำความชั่วอยู่ สิ่งทำให้เขาได้รับ
 ผลดี ที่เป็นเช่นนี้เพราะกรรมแต่ละชนิดมีช่วงระยะเวลาในการให้ผลต่างกันในตนเอง
 เช่น กรรมบางชนิดให้ผลเร็วกว่ากรรมอื่น ๆ แต่กรรมบางชนิดใช้เวลาในการสั่งผล
 ยาวนานมาก ฉะนั้น กรรมดีย่อมให้ผลดี กรรมชั่วย่อมให้ผลชั่วอย่างแน่นอน บุคคล
 ต้องอดทนรอคอยระยะเวลาซึ่งกรรมนั้นจะสั่งผลออกมา

ผลกรรมที่บุคคลกระทำลงไปสามารถจำแนกชีวิตบุคคลให้เจริญหรือเสื่อม ตาม
 กรรมที่ได้กระทำลงไป ดังปรากฏใน รูปที่ ๓ มณีวงค์สูตร มัชฌิมนิคาย อุปริบทชาลภัก
 โดกล่าวถึงผลของกรรมที่เกิดขึ้นได้โดยรูปธรรม สรุปได้ดังนี้คือ

ก. ในแง่ของการก่อคุณกรรม บุคคลจะมีชีวิตดังต่อไปนี้

- (1) ถ้าหากฆ่าสัตว์ก็จะมีอายุสั้น
- (2) ผู้ที่เบียดเบียนสัตว์ จะทำให้มีโรคร้ายไข้เจ็บเบียดเบียนอยู่เสมอ
- (3) ผู้ที่โกรธง่ายทำให้มีพราหมณ์ไม่มาดู
- (4) คนที่มีจิตริษยาทำให้มีศัตรูหรืออำนาจน้อย
- (5) คนตระหนี่ทำให้ยากจน
- (6) คนที่กระด้างเยื่อหยิ่ง ทำให้ต้องไปเกิดในสกุลต่ำ
- (7) คนที่ไม่ชอบชกถามผู้รู้ว่าจะอะไรเป็นกุศลหรืออกุศล ทำให้มีปัญญาพราก

ข. ในแง่ของการก่อคุณกรรม จะจำแนกชีวิตของบุคคลดังนี้

- (1) ผู้ที่เว้นจากการฆ่าสัตว์ จะมีอายุยืนยาว
- (2) ผู้ที่ไม่เบียดเบียนสัตว์ จะทำให้มีโรคร้ายไข้เจ็บเบียดเบียนน้อย
- (3) เป็นคนหนักแน่น ไม่โกรธง่าย จะมีพราหมณ์มา
- (4) ไม่มีจิตริษยา จะมีศัตรูหรืออำนาจมาก
- (5) ให้อาณาอยู่เสมอ จะร่ำรวยมีโภคทรัพย์มาก
- (6) ผู้ที่อ่อนน้อมถ่อมตน จะเกิดในสกุลสูง
- (7) เป็นผู้ชอบชกถาม สัมณะ ชี พราหมณ์ ว่าอะไรเป็นกุศล
อกุศล จะมีปัญญาดี

คำอธิบายดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า ผลของกรรมย่อมเป็นตามเงื่อนไขแห่งเหตุตามหลักการของเหตุผล บุคคลผู้ประกอบกรรมใดย่อมได้รับผลของกรรมนั้นอย่างแน่นอน หากแต่อยู่ภายใต้เงื่อนไขของ เวลาในการให้ผลของกรรมโดยหน้าที่ และ ความหนักเบาแห่งการให้ผลของกรรม บุคคลซึ่งทำกรรมดีย่อมได้รับผลดีตอบแทน เช่นเดียวกับบุคคลซึ่งทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่วตอบแทน

เมื่อเราตระหนักดีว่าบุคคลประกอบกรรมอย่างใดย่อมได้รับผลของการกระทำอย่างนั้น
อย่างหลีกเลี่ยงมิได้ การประกอบกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่วตอบแทน ทำให้เกิดทุกข์ เมื่อเรา
มีปรารถนาความทุกข์ สิ่งควรหลีกเลี่ยงความทุกข์คือ จะต้องไม่กระทำการกรรมชั่ว คือละเว้น
อกุศลกรรมบท 10 อันได้แก่การกระทำชั่วทางกาย วาจา ใจ รวม 10 ประการคือ

1. การฆ่าสัตว์ตัดชีวิต (ปาณาติบาต)
2. การลักทรัพย์ (อภินาทาน)
3. การประพฤติดัดในกาม (กาเมสุมิฉฉาจาร)
4. การพูดเท็จ (มุสาวาท)
5. การกล่าววาจาเสื่อมเสีย (ปิลูณาวาจา)
6. การกล่าววาจาหยาบ (ผรุสวาจา)
7. การพูดเพ้อเจ้อ (สัมผัปปลาปะ)
8. ความอยากได้ของผู้อื่น (อภิชณา)
9. การคิดร้ายต่อผู้อื่น (พยาบาท)
10. การเห็นชอบจากคลองธรรม (มิจฉาทิฐิ)

บุคคลผู้ไม่สามารถกำจัดกิเลสให้หมดสิ้นไป ย่อมเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏะ 3
อย่างมีรูปลักษณ์ คือ วงล้อแห่งกิเลส กรรม และวิบาก แต่บุคคลที่เห็นแจ้งใน
ไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง (ความไม่เที่ยง) ทุกข์ (ความทุกข์ และอนัตตา (ความไม่มี
ตัวตน) ปฏิบัติตนตามหลักแห่งมัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง) คือ การไม่ซ้อ่งแหวะที่สุด
2 อย่างได้แก่ กามลู่อัลลิกานุโยค (การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามลู่อ) และอัตตถิลมกานโยค
(การสร้างควมลาบากเตือดร้อนแก่ตนเอง) มัชฌิมาปฏิปทาตามที่กล่าวมานี้ก็คือ การ
ปฏิบัติตนตามนัยแห่งพระอริยมรรคตั้งนุทรพจน์ที่ว่า

" ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ปฏิปทาสายกลางไม่เข้าไปใกล้ที่สุดสองอย่างนั้น
เห็นตถาคตได้ตรัสรู้แล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง ทำดวงตาให้เกิด ทำญาณให้เกิด

ยอมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้อย่าง เพื่อความตรัสรู้
เพื่อนิพพาน²⁸

ข้อปฏิบัติอันเป็นสายกลางนั้น...เป็นไหน? คือ อริยมรรค
อันประกอบด้วยองค์ 8 นี้แหละ ซึ่งได้แก่ความเห็นชอบ
ความดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ
เพียรชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจชอบ ข้อปฏิบัติอันเป็นสายกลาง
นี้แล อันตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว กระทำกาชฎา กระทำญาณ
ยอมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้อย่าง เพื่อความตรัสรู้
เพื่อนิพพาน²⁹

อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 ประการนี้แล คือ สัมมาทิฐิ
ฯลฯ สัมมาสมาธิ เป็นปฏิปทา ให้ถึงความดับแห่งกรรม³⁰

บุคคลผู้ประพฤติตามพระอริยมรรค มีองค์ 8 ย่อมเข้าถึงนิพพาน ซึ่งเป็นภาวะ
ที่พ้นจากกรรมทั้งดีและชั่ว พ้นจากทุกข์อันเนื่องด้วย การเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏะสงสาร
ตลอดไป

กล่าวโดยสรุป กรรมตามหลักคำสอนของพุทธศาสนา แบ่งออกเป็นประเภท
ใหญ่ ๆ ได้ 2 ประเภท คือ กุศลกรรม (กรรมดี) และ อกุศลกรรม (กรรมชั่ว) ทั้งสอง
ประเภทนี้ยังสามารถแบ่งออกเป็นประเภทย่อย ๆ คือ กรรมดำ กรรมขาว กรรมทั้งดำ
ทั้งขาว กรรมไม่ดำไม่ขาว หรือแบ่งออกเป็น กรรมที่ให้ผลตามคราว กรรมให้ผลตามลำดับ
กรรมให้ผลตามกาล เรียกว่ากรรม 12 นั้นเอง ซึ่งเป็นเพียงการแบ่งโดยอาศัยธรรมชาติ
จึงเป็นเพียงบทขยายแห่งกุศลกรรม และอกุศลกรรมเท่านั้น เพื่อชี้ให้เห็นว่า เมื่อบุคคล
กระทำกรรมไม่ว่าจะเป็นกุศลกรรมหรืออกุศลกรรมก็ตาม จะต้องได้รับผลที่ได้กระทำ
ลงไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า "บุคคลหว่านพืชเช่นใดย่อมได้ผลเช่นนั้น
ผู้ทำกรรมดีจะได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่วจะได้รับผลชั่ว"³¹

28

วินย. ม. 4/13/18

29

ล. ม. 19/1664/477

30

อง. ปญจก 22/334/422

31

ล. ล 15/903/316.317.